

Vilda djur och tama djur – var går gränsen? – analys

Är det självklart vilka djur som är vilda och vilka som är tama, vilken betydelse har den saken i frågor om exempelvis djurskydd, slakt och jakt och hur dras gränsen rent juridiskt? Frågan är betydligt mer komplicerad än man kan tro, och flera olika myndigheter är inblandade. Nedan gör JP Infonets expert Charlotte Berg, veterinär och professor i husdjurens miljö och hälsa, SLU, en genomgång av några av alla de juridiska och praktiska aspekter som är relevanta i sammanhanget.

INLEDNING

Djurskyddslagen (1988:534) omfattar alla djur som hålls av människan, vilket kommer att uttryckas ännu tydligare i den nya djurskyddslag (2018:1192) som träder i kraft den 1 april 2019. I de allra flesta fall handlar det då förstas om tamdjur, som kor, grisar, hundar, katter och andra produktions- och sällskapsdjur, men här ingår till exempel även de djur som används i forskning och djur på djurparker. Frågan om vilka djur som är tama och vilka djur som är vilda består egentligen av två olika delar: den ena är huvudsakligen semantisk, medan den andra har juridisk tyngd, även om båda givetvis hör ihop.

BEGREPPEN TAMDJUR OCH DOMESTICERING

Den semantiska frågan kompliceras av att vi i svenskan dels talar om tamdjur, och med detta begrepp vanligen avser domesticerade arter som normalt hålls som husdjur, och dels om tama djur, d.v.s. enstaka djurindivider som har blivit tämjda, till exempel en tam ekorre eller en tam kråka. (Det betyder alltså inte att ekorrar eller kråkor generellt är att betrakta som tamdjur).

Domesticering innebär att människan genom avel förändrar djurens egenskaper, inklusive deras beteende. Det kan exempelvis handla om djur för köttproduktion, mjölkproduktion, dragdjur, sportändamål eller för sällskap, tävling och utställning. Detta sker genom att en människa gör ett aktivt val av de djur som får möjlighet att gå i avel. För att en djurart ska anses vara helt domesticerad krävs att avelsurvalet i stora delar styrs av människan, baserat på de egenskaper människan efterfrågar. Indirekt så innebär det också att en del av den "naturliga" urvalsmekanismen tas bort, till exempel att förmågan att leta upp mat eller förmågan att undvika rovdjursangrepp blir mindre viktiga.

Givetvis kan enskilda individer av flera olika vilda djurarter tämjas, vilket innebär att de förlorar sin rädsla för människor. Vilda djurungar av olika arter kan exempelvis födas upp i fångenskap. Det betyder dock inte att djuren har blivit domesticerade eftersom den ärftliga grunden för beteendet inte förändras så länge inget långvarigt avelsurval gjorts. På samma sätt kan grupper av tamdjur som släpps ut i det fria utan tillsyn eller kontakt med människor bli väldigt skygga och förvildade utan att för den skull vara mindre domesticerade. Domesticering är således, till skillnad från tämjning, en genetisk process. I vardagligt tal kan man utgå ifrån att "vilda djur" = icke-domesticerade djur, och "tama djur" = tamdjur = domesticerade djur = husdjur.

Ovanstående är viktigt när man ser på hur förvildade tamdjur ska hanteras, och likaså hur juridiken ser på djur som hålls av människan – där domesticeringsprocessen antingen inte pågår, knappt har påbörjats eller åtminstone inte är långt gånge.

HUR OLIKA TYPER AV DJUR HANTERAS I LAGSTIFTNINGEN

Domesticerade djur

Gränsen mellan vilda och tama djur är sålunda inte alltid så självklar som vi kanske tänker oss till vardags. För enkelhets skull kan vi börja med domesticerade djur: de hanteras i lagstiftningen alltid som "hållna av människan". I de flesta fall är det ju just så, d.v.s. att djuren hålls av sin ägare i hemmet, i ladugården, i svinstallet, i hönshuset, i hagen, i laboratoriet och så vidare. Även en hund som rymt är likväl ett tamdjur som "hålls av människan" även om det temporärt är utom kontroll. Detsamma gäller katter som övergivits och kanske till och med bildat en koloni och fått ungar – även i flera generationer. Vildkatter (*Felis silvestris*) som biologisk art, finns inte i Sverige över huvud taget, utan bara förvildade tamkatter (*Felis catus*). Dessa räknas fortfarande som tamdjur.

Vilda djur i det vilda

Begreppet "vilda djur" får oss vanligen att tänka på vilda djur i det vilda, de som springer fritt utan att interagera med människor. De utfodras vanligtvis inte (även om fågelmatningar och tillkottsutfodring av exempelvis rådjur och ätling för jakt förekommer), och ägs inte av någon (även om någon kan inneha jakträtten av dem). Hur pass "vilt" ett djur är kan dock påverka hur det behandlas i lagstiftningen. Djurskyddslagen gäller exempelvis inte för vilda djur i det vilda i Sverige, men däremot för vilda djur vilka hålls i hägn för uppfödning och köttproduktion, vilda djur i djurparker, och för vilda djur i djurförsök. Det går

därför inte att fällas för brott mot djurskyddslagen vad gäller vilda djur i det vilda. Brottsbalken gäller dock även för dessa djur, vilket innebär att det är fullt möjligt att dömas för djurplågeri gentemot vilda djur, till exempel i samband med jaktbrott (även om det ofta är så att djurplågeriet inte påverkar straffet i slutänden, i synnerhet om det senare bedöms som grovt).

DJURSKYDD VID SLAKT OCH JAKT

Vad gäller hållande av, slakt av och jakt på djur så är flera centrala behöriga myndigheter med föreskriftsrätt inblandade, vilket komplicerar frågan ytterligare. Varje myndighet har sin vokabulär, sitt synsätt och sin EU-lagstiftning att förhålla sig till, och ibland har det nog brustit i samordning. De myndigheter som främst berörs i detta fall är Jordbruksverket (djurskydd, smittskydd), Livsmedelsverket (livsmedelssäkerhet) och Naturvårdsverket (jakt, viltvård).

Djurskydd vid slakt och avlivning av tama livsmedelsproducerande djur regleras i EU-förordning [1099/2009](#) om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning. Denna förordning berör huvudsakligen slakterier, men även avlivning/slakt på gårdsnivå. Förordningen tar upp sådant som rör bedövning och avblodning av djur vilka hålls för livsmedelsproduktion vilket även kan vara relevant för vilt som hålls i hägn. Dock är djur som avlivas i samband med jakt undantagna, enligt 1099/2009, 1 kap, art 1. Även svenska djurskyddsföreskrifter, Statens jordbruksverks föreskrifter ([SJVFS 2012:27](#), saknr L22), kompletterar EU-lagstiftningen och reglerar hur djur som hålls av människan får slaktas eller avlivas på annat sätt.

Att vilda djur i frihet, utanför hägn, får jagas i enlighet med jaktlagen ([1987:259](#)), jaktförordningen ([1987:905](#)) och Naturvårdsverkets föreskrifter ([NFS 2002:18](#)) på området är ju odiskutabelt. Hägnat vilt kan dock antingen slaktas (metoderna är djurskyddsmässigt reglerade i [SJVFS 2012:27](#)), eller jagas i enlighet med jaktlagstiftningen. Hägnägaren kan alltså själv välja metod: jakt eller slakt.

Poängterats bör att även vilda djur som är hållna i stora, naturligt utformade hägn generellt faller under djurskyddslagen, bland annat vad avser krav på tillsyn med mera. Det finns ingen motsättning i att vilda djur som hålls i hägn faller under djurskyddslagen och att det i sådant hägn inte bara sker slakt i enlighet med djurskyddsbestämmelserna, utan även bedrivs jakt i enlighet med jaktbestämmelserna. Dock uppkommer andra knepiga frågor vad avser djurskydd i hägn; som att den dagliga tillsynen kan vara svår att genomföra i riktigt stora hägn. Det finns i dagläget inte heller några specifika hållandeföreskrifter för alla typer av djurslag som hålls i hägn. Rättspraxis får framöver avgöra om det möjligen finns hägn som bedöms vara så stora och likvärdiga ett icke-inhägnat område att djurskyddslagen inte ska vara tillämplig.

I djurskyddslagstiftningen ([SJVFS 2012:27](#), 9 kap 12 §), finns även ett begrepp som benämns "distansavlivning". Detta ska inte förväxlas med slakt eller jakt. Distansavlivning är en metod som djurägaren till tamdjur endast får använda sig av i undantagsfall. Exempelvis när enstaka domesticerade djur har rymt och inte går att fånga in, blivit allvarligt skadade eller vid utbrott av smittsam sjukdom. Då får dessa djur skjutas på motsvarande sätt som vid jakt. Dessa djur får dock därefter inte ingå i livsmedelskedjan, vilket är orsaken till att den här formen benämns "avlivning" och inte "jakt" eller "slakt".

VILDA DJUR I FORSKNING

I sammanhanget ska nämnas att vilda djur, vilka på intet sätt är inhägnade utan strövar helt fritt och som används i forskning, till exempel förses med sändare eller fångas in för blodprovstagning, också omfattas av djurskyddsförfattningarna eftersom de betraktas som försöksdjur i enlighet med både EUs och Sveriges lagstiftningar även om de inte är tama. Utan att fastna i en helt ny frågeställning så kan det vara värt att nämna att exakt samma vilda djur, som utsätts för exakt samma ingrepp, inte betraktas som försöksdjur i de fall då ovan nämnda åtgärder görs i förvaltningssyfte (till exempel sövning och flyttning av vilda rovdjur som befinner sig på "fel" plats, eller märkning av djur för att kunna följa deras rörelser av andra skäl än forskning). Här är det alltså syftet med interventionen som styr (forskning respektive förvaltning), inte det eventuella lidande som djuren utsätts för. Inte heller denna gränsdragning är dock alltid tydlig och given, och regeringen har därför tillsatt en utredning på området.

LIVSMEDELSLAGSTIFTNINGEN

I livsmedelslagstiftningen, som är både Europeiska gemenskapens och nationell lagstiftning, används begrepp och uttryck som inte är helt intuitiv jämfört med vardaglig svenska eller begrepp i annan tangerande lagstiftning nationellt. Det handlar då om kategorierna "tama hov- och klövdjur", "hägnat vilt" respektive "frilevande vilt". Beroende på kategori så ställs helt olika krav bland annat gällande besiktning före och efter slakt. Hägnat vilt får slaktas på slakteri eller på ursprungsplatsen under vissa villkor (lämpliga utrymmen osv), medan frilevande vilt har något andra förutsättningar i sammanhanget. Mer om detta nedan.

Tama hov- och klövdjur

Med begreppet "tama hov- och klövdjur" i livsmedelslagstiftningen avses nötkreatur (exempelvis *Bos taurus* och *Bos indicus*), får (tamfår *Ovis*), getter (*Capra aegagrus hircus*) och även till exempel arter av bison (*Bison sp*) och jak (till exempel *Bos grunniens*).

Hägnat vilt

Med begreppet "hägnat vilt" avses djurarterna ren och struts, samt andra hägnade landlevande däggdjur under vissa förutsättningar. Dessa benämningar ställer till det en del. I Sverige är tamrenen (*Rangifer tarandus tarandus*) som art att betrakta som domesticerad eller möjligen semi-domesticerad, och ägs alltid av någon även om de vanligtvis inte är inhägnade. Det blir därmed lite udda att den kallas för "vilt" då det är ställt utom allt tvivel att tamrenarnas avel styrs av vilka djur som djurägaren låter gå vidare till avel och vilka som slaktas. Urvalet har dessutom under lång tid i viss utsträckning tagit hänsyn till till exempel produktionssegenskaper. Vildren finns inte i naturen i Sverige; den är utrotad här. Tamrenen betraktas av Jordbruksverket som ett tamdjur, arten är domesticerad/semi-domesticerad, individerna har en ägare, och då gäller djurskyddslagen. Ren får därför bara slaktas i enlighet med djurskyddsföreskrifterna (med bedövning före avblodning, som djurskyddslagen kräver, inte genom jakt).

När det gäller hantering av renarna ur livsmedelssynvinkel så gäller framför allt EUs "hygienpaket" med förordningarna [853/2004](#) och [854/2004](#), där samma renar benämns som "hägnat vilt", men likväl ändå slaktas på godkänt slakteri och besiktigas levande före slakt (precis som andra tamdjur samt vissa typer av vilt i hägn). Kraven för tamdjur och hägnat vilt i denna lagstiftning är huvudsakligen desamma. Renar ska levandedjursbesiktigas före slakt och slaktas i ett av Livsmedelsverket godkänt slakteri. Det finns dock ett undantag för hägnat vilt som skiljer sig från slakt av tamdjur. Det handlar om möjligheten att bedöva, avbloda och eventuellt ta ur inälvor från buken vid jordbruksanläggningen innan transport till ett slakteri. Detta är i sig knappast kontroversiellt för det hägnade viltet men det som likväl kan röra till det i diskussionerna är alltså det faktum att renarna i denna lagstiftning klassificeras som just "hägnat vilt", trots att de enligt gängse synsätt inte är vilda djur.

Frilevande vilt

I EUs livsmedelslagstiftning definieras "frilevande vilt" som vilda hov- och klövdjur samt hardjur och landlevande däggdjur som är föremål för jakt i syfte att användas som livsmedel. Djuren ska även anses vara frilevande vilt enligt tillämplig lagstiftning i den berörda medlemsstaten. Här står det också att däggdjur som lever fritt inom ett inhägnat område under liknande förhållanden som vilda djur kan betraktas som frilevande vilt. Detta kan orsaka förvirring för gemene man, eftersom detta "frilevande vilt" alltså mycket väl kan vara inhägnat och ägt, vilket ju inte är vad man i första hand tänker sig när man tänker på "vilda djur i det fria". Åter igen risk för begreppsförvirring, alltså.

Dessa hägn ska ge djuren förutsättningar som liknar förutsättningarna för vilda djur i det vilda, d.v.s. de ska hållas i stora, naturligt utformade hägn och till exempel själva söka sin föda åtminstone under vegetationssäsongen. Därtill bedömer Livsmedelsverket att djurslaget ifråga, för att kunna klassificeras som "frilevande vilt", ska finnas – eller åtminstone ha funnits – vilt i den svenska faunan, d.v.s. det ska handla om inhemska arter.

En viktig aspekt som nämnts ovan är att om djuren klassificeras som frilevande vilt så försvinner kravet på bedövning vid slakt, veterinärbesiktning före skott, liksom kravet på att skjutning ska ske på slakteri. Slaktkroppen med organ kan transporteras till en vilthanteringsanläggning för köttbesiktning. Slaktkroppen kan även åtföljas av ett viltbesiktningssintyg och då behöver inte organen följa med till vilthanteringsanläggningen. Den typen av hantering är över huvud taget inte tillåten för tamdjur, där det som nämnts finns ett slakteritvång (utom för slakt för hushållets egen konsumtion).

Naturvårdsverkets tolkar däremot enligt uppgift nationell och gemenskapslagstiftningen på ett sätt som resulterar i en avvikande inställning vad gäller jakt i hägn, och anser att jakt kan bedrivas på alla tänkbara vilda djurslag som är föremål för jakt någonstans i världen. Ett exempel är davidshjort (*Elaphurus davidianus*), en asiatisk art som anses utdöd i det vilda men som överlevt genom hållande i parker. Enligt Livsmedelsverket får dessa djur, om de ska in i livsmedelskedjan, då inte hanteras enligt reglerna för "frilevande vilt", som nämnts ovan, då de inte förekommer vilt och naturligt i Sverige. Begreppet "jaktbart vilt" är alltså inte helt entydigt; vad som klassificeras som jaktbart vilt i det vilda i Sverige är en sak, men i hägn anser Naturvårdsverket, åtminstone för närvarande, att även andra arter kan få jagas. Hägnat vilt omfattas i vilket fall inte av jaktförordningens begränsningar vad gäller jakttider, d.v.s. bestämmelser om när på året olika typer av vilt får jagas, i de fall sådana tider finns angivna för djurslaget ifråga.

AVSLUTANDE ORD

Avslutningsvis kan nämnas att ovanstående oklarheter, motsättningar, glapp och överlappningar, vilka ibland leder till inkonsekvenser i myndigheternas beslutsfattande och vid kontroll av lagefterlevnad, på många sätt upplevs som ett problem både för myndigheterna och för näringsidkare. Det pågår dock en hel del uppdateringar av den nationella lagstiftningen vid flera av myndigheterna, som är ytterst medvetna om problemen. Vi får säkert anledning att återkomma till frågan framöver.

Charlotte Berg

Leg vet, Professor i husdjurens miljö och hälsa
Institutionen för husdjurens miljö och hälsa, SLU
Nationellt Centrum för Djurvälstånd